

Naslovnica: *Medvedji mladič.*
Foto: Petra Draškovič Pelc.

Proteus

Izbaha od leta 1933

Mesečnik za poljudno naravoslovje

Izdajatelj in založnik:

Priradoslovno društvo Slovenije

Odgovorni urednik:

prof. dr. Radovan Komel

Glavni urednik: dr. Tomaž Sajovic

Uredniški odbor:

Janja Benedik

prof. dr. Milan Brumen

dr. Igor Dakskobler

asist. dr. Andrej Godec

akad. prof. dr. Matija Gogala

dr. Matevž Novak

prof. dr. Gorazd Planinšič

prof. dr. Mihael Jožef Toman

prof. dr. Zvonka Zupanič Slavc

dr. Petra Draškovič Pelc

<http://www.proteus.si>

priradoslovno.drustvo@gmail.com

© Priradoslovno društvo Slovenije, 2016.

Vse pravice pridržane.

Razmnoževanje ali reproduciranje celote ali posameznih delov brez pisnega dovoljenja izdajatelja ni dovoljeno.

Lektor: dr. Tomaž Sajovic

Oblikovanje: Eda Pavotetič

Angleški prevod: Andreja Šalamon Verbič

Priprava slikovnega gradiva: Marjan Richter

Tisk: Trajanus d.o.o.

Svet revije Proteus:

prof. dr. Nina Gunde – Cimerman

prof. dr. Lučka Kajfež – Bogataj

prof. dr. Tamara Lah – Turnšek

prof. dr. Tomaž Pisanski

doc. dr. Peter Skoberne

prof. dr. Kazimir Tarman

Proteus izdaja Priradoslovno društvo Slovenije. Na leto izide 10 števil, letnik ima 480 strani. Naklada: 2.500 izvodov.

Naslov izdajatelja in uredništva: Priradoslovno društvo Slovenije, Poljanska 6, p.p. 1573, 1001 Ljubljana, telefon: (01) 252 19 14, faks (01) 421 21 21.

Cena posamezne številke v prosti prodaji je 5,50 EUR, za naročnike 4,50 EUR, za upokojence 3,70 EUR, za dijake in študente 3,50 EUR.

Celoletna naročnina je 45,00 EUR, za upokojence 37,00 EUR, za študente 35,00 EUR. 9,5 % DDV in poštnina sta vključena v ceno.

Poslovni račun: SI56 6100 0001 3352 882, davčna številka: SI 18379222. Proteus sofinancira: Agencija RS za raziskovalno dejavnost.

Uvodnik

Človek šele v dialogu postane to, kar v resnici je. (Mihail Bahtin)

V uvodniku bomo razmišljali o dveh temeljnih predpostavkah, brez katerih znanost ne bi mogla obstajati, ju pa znanstveniki običajno ne mislijo, saj ju imajo za samoumevni. Razmisleka vredna je prav ta »nemisleča« samoumevnost.

Prva »samoumevna« predpostavka je, da vse živo in neživo na tem svetu predvsem in v prvi vrsti je – filozofi temu »je« pravijo *bit* sveta. Znanost tega svojega temelja, *biti* sveta, sicer – kot je zapisal nemški filozof Martin Heidegger v besedilu *Znanost in osmislitev* (*Predavanja in sestavki*, 2003) – »nikoli ne more obiti«, je pa ta znanosti – zaradi »vprašanj in metod njenega načina raziskovanja« – »povsem nedosegljiv(-a)«. Znanost *biti* sveta res ne more »videti«, jo pa lahko mislijo raziskovalci. Prvi korak na tej poti je spoznanje, da znanost nikoli ne more zaobjeti »bitne polnosti sveta«. Znanstveniki tako stopijo na pot bivanjskega, filozofskega osmišljanja sebe in svojega početja v svetu. To pa je mogoče le z jezikom: »*Bit* (sveta), ki jo je mogoče razumeti, je jezik/govorica. [...] Jezik/govorica je sredina, v kateri se združujeta jaz in svet, ali bolje: v kateri se predstavljata v svoji izvorni sopripadnosti.« Misel je

zapisal filozof Hans-Georg Gadamer (1900–2002). Prva predpostavka nas je tako pripeljala do druge »samoumevne« predpostavke, da znanosti nikakor ni mogoče početi *brez jezika*. Predpostavka se zdi skoraj nevredna omembe zato, ker prevladuje globoko zakoreninjeno prepričanje, da je jezik le »sredstvo« za ubesedovanje nečesa »bolj pomembnega« – namreč misli. Vendar tako prepričanje spregleduje – kot je zapisal Rastko Močnik (1944–) v prispevku *Znanost in naravni jeziki* (*Delo, Sobotna priloga*, 3. septembra 2016) –, »da je snov misli jezik [...]. Za jezik to pomeni, da ga ni mogoče ločiti od misli, ki se v njem mislijo [...].« Jezik torej ni »sredstvo« za izražanje misli, ampak je – v svojih konkretnih uresničitvah – misel sama. V svoji knjigi *Marksizem in filozofija jezika* (izšla je leta 1929, zahodna znanstvena javnost jo je spoznala v 70. letih 20. stoletja, v slovenščini pa jo imamo od leta 2008) je misel bolj splošno zapisal že ruski jezikoslovec Valentin Vološinov (1895–1936): »Kjer je znak – tam je tudi ideologija.« Ali bolj razumljivo: Vse človekove *ideološke* stvaritve – umetnostne podobe, religiozni simboli, različna besedila, šale ... – imajo *pomen*: odražajo in prelamljajo – kot prizma svetlobo – dejanskost oziroma bit, ki obstaja zunaj njih; na krat-

ko, dejanskost *dojemajo in interpretirajo z določenega gledišča*. So torej *znak*, najpomembnejši med njimi pa je *jezik*. In kaj *določa* ta »prelom« dejanskosti v jeziku? Ker je jezikovna skupnost sestavljena iz nosilcev z različnimi družbenimi interesi, ta »prelom« dejanskosti »določa *križanje raznosmernih družbenih interesov*«. Jezik kot ideološki znak je zato vedno arena družbenih bojev.

Vološinov je jezik – v nasprotju z utemeljiteljem modernega jezikoslovja Ferdinandom de Saussurom (1857–1913) – razumel torej v njegovi *dejavni, družbeni razsežnosti*. Nasprotoval je Saussurovemu ločevanju »*jezika*« kot abstraktnega sistema normativnih »*jezikovnih oblik*« (slovnica, slovar) od njegove konkretne *uporabe* ter prepričanju, da je predmet znanstvenega preučevanja lahko le abstraktna, sistemska stran jezika, ne pa njegove konkretne uresničitve (posamična pisna in govorna besedila). Vološinov je Saussura popolnoma upravičeno postavil »na trdna tla«: jezik kot sistem normativnih jezikovnih oblik je »samo znanstvena *abstrakcija*«, ta abstrakcija pa *konkretni dejanskosti jezika* nikakor ne ustreza. Vološinov jo je opisal takole: »Sleherna izjava, ne glede na to, kako pomenljiva in izdelana je sama po sebi, je *zgolj moment nepretrganega govornega in pisnega običevanja* (življenjskega, literarnega, spoznavnega, političnega). To pa je tudi *samo zgolj moment nepretrganega vsestranskega postajanja* danega družbenega kolektiva.« Vsaka izjava in njen pomen sta vedno individualna in neponovljiva. Sta izraz »konkretna zgodovinske situacije«, iz katere sta se porodila. »Od tod izhaja, da pomena izjave ne določajo samo lingvistične oblike, iz katerih je sestavljena – besede, morfološke in sintaktične oblike, glasovi, intonacija –, temveč tudi *zunajbesedni momenti situacije*. Če zgubimo momente situacije, bo za nas izjava postala prav tako nerazumljiva kot v primeru, da bi zgubili njene najpomembnejše besede. Pomen izjave je konkreten – kot tisti zgodovinski trenutek, ki mu ta izjava pripada.« Še posebej pomembno pa je, kako je Vološinov pojmoval *razumevanje* v jeziku: »*Sleherno razumevanje je dialogično*. Na vsako besedo izjave, ki je predmet razumevanja, nekako nanašamo svoje besede, ki ji odgovarjajo. Pomen ne pripada besedi kot taki. Dejansko pripada besedi, ki se razprostira med govornici.« *Pomen se lahko rodi le v dialogu med govornicem in poslušalcem*. Mihail Bahtin (1895–1975) je v tem spoznanju zaslužil človekovo bivanjsko usodo: »Človek šele v dialogu postane to, kar v resnici je – *za druge in za sebe*.« V dialog sta tako stopili *znatnost in filozofija*. Spoznanje pa je tudi politično.

Vološinov je ustvarjal namreč v letih po oktobrski

revoluciji. Revolucija je bila tudi za mnoge mlade intelektualce priložnost in izziv, ki je bil enkrat v 20. stoletju. Želeli so si nič manj kot na novo zasnovati celotna znanstvena področja. Njihov cilj ni bilo suho akademsko raziskovanje, ampak ustvarjanje *znanstvenih teorij o človeku, ki bi lahko pomagale k izgradnji nove socialistične družbe*. O tem je v svoji knjigi *Ustvarjanje mišljenja* (1979) sijajno pisal ruski psiholog Aleksander Luria (1902–1977): »Svojo poklicno pot sem začel v prvih letih velike ruske revolucije. Ta edinstveni dogodek je neizbrisljivo vplival na moje življenje in življenje vsakogar, ki sem ga poznal. / Če primerjam svoje izkušnje z izkušnjami zahodnih in ameriških psihologov, obstaja pomembna razlika. Mnogi evropski in ameriški psihologi so izredno nadarjeni. Kot vsi odlični znanstveniki so prispevali svoj delež pri pomembnih odkritjih. Toda večina jih živi mirno življenje. Njihovi življenjepisi popisujejo njihov poklicni razvoj ter ljudi in dogodke, ki so jih oblikovali: starše, učitelje, poklicne sodelavce, miselne dosežke, pri katerih so sodelovali. Njihovo delo je bilo sestavljeno v glavnem le iz raziskovanja in poučevanja na univerzah. / *Razlika med nami je v družbenih in zgodovinskih dejavnikih, ki so vplivali na nas*. Od samega začetka je bilo očitno, da bom imel malo možnosti za urejeno, sistematično izobraževanje, na katerem temelji znanstveno delovanje. Namesto tega mi je življenje nudilo *čudovito spodbudno okolje dejavne, hitro razvijajoče se družbe*. Vsa moja generacija je bila *prepojena z energijo revolucionarnih sprememb – osvobajajočo energijo, ki jo ljudje čutijo, ko so del družbe, ki je sposobna ustvariti ogromen napredek v zelo kratkem času*.«

Leta 1798 je Immanuel Kant (1724–1804) trdil nekaj podobnega za francosko revolucijo: tudi ta je ljudi navdajala z entuziastično željo po soudeležbi pri ustvarjanju bolj človeške družbe. Ta globoko etični entuziazem je po oktobrski revoluciji postal *spoznavno* vodilo »nove«, družbeno angažirane znanosti. Danes prevladuje popolnoma drugačno *spoznavno* vodilo, namreč brezobzirna tekmovalna akademska »kultura« objavljaj ali pogini«, v kateri tudi Nobelov nagradjenec za fiziko Peter Higgs – kot je priznal sam – ne bi nikoli odkril svojega bozona. Kakovost znanstvenih spoznanj očitno določajo – so torej njihov sestavni del – tudi razmere, v katerih raziskujejo znanstveniki. Pot do dobre, družbeno in človeško angažirane znanosti bo lahko tlakovalo le prizadevanje znanstvenikov – in ne samo njih – za take družbene razmere, ki bodo omogočale sprostitve njihovih ustvarjalnih moči.

Tomaž Sajovic